

BUDOUCNOST FILOSOFIE

Moritz SCHLICK

Studium historie filosofie snad nejvíce zaujme toho, kdo chce porozumět civilizaci a kultuře lidstva. Každá složka lidské přirozenosti, která nějakým způsobem napomáhá utvářet kulturu určité epochy, se totiž tím či oním způsobem odráží ve filosofii oné epochy nebo národa.

Historie filosofie může být studována ze dvou odlišných hledisek. První hledisko je hlediskem historika; druhé je hlediskem filosofa. Jak historik, tak filosof se zabývají historií filosofie s odlišnými pocity. Historik je uchvácen velkými díly myslitelů všech dob, podivánou na nesmírnou duševní energii a představitivost, úsilím a nezištností, které byly zasvěceny jejich vytvoření. Historik jistě ucítí velké uspokojení ze všech těchto výkonů. I filosof, který studuje historii filosofie, ovšem pocítí rozkoš. I on nemůže popřít, že je inspirován přehlídkou génů napříč stoletími. Nebude ale schopen se radovat z pohledu, který mu filosofie poskytuje, přesně s tímž pocitem jako historik. Nebude se schopen radovat z myšlenek starých i moderních mistrů, aniž by nebyl rušen pocitem zcela odlišné povahy.

Filosof na rozdíl od historika nemůže být spokojen s otázkou, zda jsou všechny ty systémy krásné, brilantní či historicky důležité. Jediná otázka, která ho bude zajímat zní: „Kolik je pravdy v těchto systémech?“ V okamžiku, kdy si tuto otázku položí, začne ztrácet odvalu. Když se totiž podíváme na historii filosofie, nalézáme tu, jak všichni víme, tolik rozporů mezi různými systémy, tolik názorových sporů a svárů, ke kterým docházelo v různých obdobích mezi filozofy různých národů, že se zprvu zdá nemožné věřit, že v dějinách filosofie, na rozdíl od ostatních oblastí projevu lidského ducha jako jsou věda či technika, dochází vůbec k nějakému pokroku.

Otázka, kterou si dnes večer položíme zní: „Bude tento chaos, který až dosud existoval, existovat i v budoucnu?“ Budou filozofové pokračovat ve sporech, budou se i nadále vzájemně uvádět v posměch, anebo konečně dojde v určitém smyslu k obecnému souhlasu, k jednotě filozofického názoru na svět?

Každý z velkých filosofů byl přesvědčen, že jeho vlastním systémem začala nová epocha myšlení, že to byl právě on, kdo přinejmenším objevil definitivní pravdu. Kdyby o tom přesvědčen nebyl, mohl by stěží vůbec něco dokončit. Toto platí např. o Descartovi, když zavedl metodu, díky níž bývá obvykle nazýván „otcem moderní filosofie“; dále o Spinozovi, který se do filosofie pokusil zavést matematickou metodu; nebo dokonce i o Kantovi, když řekl, že od nynějška by filosofie měla začít pracovat tak bezpečně, jak dosud pracovala pouze věda. Všichni byli přesvědčeni, že jsou s to ukončit chaos a začít něco zcela nového, něco, co by přinejmenším zvýšilo hodnotu filosofických názorů. Historik nicméně takovému přesvědčení obvykle nesdílí; může se mu dokonce zdát směšně.

Chceme si položit otázku „jaká bude budoucnost filosofie?“ výhradně ze stanoviska filosofa. Abychom ji zodpověděli, musíme ovšem použít historickou metodu. Nejsme totiž s to říci, jaké budou dějiny filosofie, aniž bychom nevyvodili závěry z našich znalostí její historie a jejího současného stavu.

Prvním výsledkem historických úvah o filosofických názorech je dojem, že rozhodně nemůžeme důvěřovat v žádný systém. Jestliže je tomu tak – jestliže nemůžeme být karteziáni, spinozisté, kantíáni atd. – pak se zdá, že jediná alternativa spočívá ve skepticizmu. Začneme se proto pozvolna klonit k názoru, že nemůže existovat nějaký pravdivý filosofický systém. Existoval-li by takový, muselo by se o tom něco vědět a určitým způsobem by se to projevilo. Nicméně když poctivě zkoumáme historii filosofie, tak se zdá, že nenacházíme nejmenší stopy jakéhokoli objevu, který by mohl vést k nezaujatému filosofickému názoru.

Takový skeptický závěr učinila celá řada historiků. Někteří filosofové se dokonce domnívají, že neexistuje něco jako filosofický pokrok, a že filosofie není nic víc než historie filosofie. Tento názor byl hájen nejedním filosofem na začátku století a nazývá se „historismus“. To, že filosofie nespočívá v ničem jiném než ve vlastní historii, je jistě podivný názor, existovali ale jeho zastánci, a argumenty v jeho prospěch byly zdánlivě velice pádné. K tomu, abychom se uchýlili k takovému stanovisku, však zde nedojde.

Dosud jsme uvažovali o dvou možných alternativních názorech. Za prvé, že definitivní pravda je skutečně prezentována v nějakém systému filosofie, a za druhé, že filosofie vůbec neexistuje, existuje pouze historie myšlení. Nechej nyní ve prospěch žádné z těchto alternativ argumentovat. Chtěl bych naopak předložit třetí názor, který není ani skeptický ani není založen na přesvědčení, že může existovat nějaký filosofický systém jakožto systém definitivních pravd. Zamýšlím zaujmout zcela odlišný postoj, a samozřejmě

Jsem toho názoru, že tento postoj zaujme v budoucnosti každý. Opravdu bych se totiž divil, kdyby filosofie, jakožto nejvznešenější duchovní činnost a úžasná vymoženost lidstva, který byl často nazýván „královnou věd“, nebyla ničím jiným než velkým podvodem. Je proto pravděpodobně, že pečlivou analýzou lze nalézt třetí cestu. Jsem přesvědčen, že tato třetí cesta učiní zadost všem skeptickým argumentům, a přece nezbaví filosofii ničeho z její vznešenosti a velikosti.

Pouhá skutečnost, že dosud žádný z velkých systémů filosofie nebyl úspěšný a nezískal obecné uznání, není ovšem dostatečným důvodem proto, aby v budoucnu nemohl být objeven nějaký filosofický systém, který by byl obecně považován za definitivní řešení velkých problémů. Takovýto vývoj bychom mohli reálně očekávat, kdyby filosofie byla „vědou“. Ve vědě jsme totiž neustále svědky toho, že jsou nalézána nečekaná a uspokojivá řešení velkých problémů, a stane-li se, že v nějakém zvláštním případě nevidíme jasné řešení, nezoufáme. Je nám jasné, že budoucí generace vědců bude šťastnější a objeví to, co jsme my neobjevili. Právě zde však vychází najevo velký rozdíl mezi vědou a filosofií. Ačkoli někteří lidé hovoří o vědě skepticky, není nejmenších pochyb o tom, že se věda vyvíjí a tento vývoj neustává. Nemůže být ani na okamžik vážně zpochybněno, že např. o přírodě víme mnohem více než věděli lidé v předcházejících stoletích. Ve vědě se zcela nepochybně ukazuje určitý druh pokroku, jenž však nemůžeme, jsme-li naprosto poctiví, objevit ve filosofií.

Velké problémy, které jsou diskutovány dnes, byly diskutovány i v dobách Platonových. Když se již zdálo, že je určitá otázka definitivně vyřešena, brzy se znovu vynořila a bylo o ni třeba diskutovat a znovu ji promýšlet. Pro práci filosofa se stalo charakteristické, že musí začínat stále a znovu od začátku. Nikdy nic nepředpokládá. Cítí, že žádné řešení není dostatečně jisté, a že je třeba opět vyjít od samotných kořenů. Je to právě tento rozdíl, díky němuž jsme skeptičti ohledně jakéhokoli budoucího pokroku ve filosofií. Mohli bychom se sice domnívat, že se časem změní a že bychom snad v budoucnosti mohli nalézt pravdivý filosofický systém. Tato naděje je však marná, neboť lze nalézt důvody, proč filosofie selhala a selhávat při vytváření trvalých výsledků na rozdíl od vědy musí. Jestliže jsou tyto důvody dobré, pak je naše nedůvěra v jakýkoli filosofický systém oprávněna a je rovněž oprávněno naše přesvědčení, že se takovýto systém ani v budoucnu neobjeví.

Předem upozorňuji, že tyto důvody nespočívají v obtížnosti problémů, jimiž se filosofie zabývá; ani je nenalezneme v nedostatečnosti a neschopnosti lidského chápání. Jestliže by spočívaly právě zde, mohli bychom snadno

dojít k závěru, že by se lidské chápání a rozum mohly rozvinout. Pokud nemáme dostatečně předpoklady k tomu, abychom vytvořili systém nyní, naši potomci by je jistě mít mohli. Ne, skutečný důvod je třeba hledat v podivném nedorozumění a dezinterpretaci povahy filosofie: spočívá v tom, že jsme opomenuli rozlišit mezi vědeckým a filosofickým postojem. Spočívá v myšlence, že povaha filosofie a vědy je více méně tatáž, že obě tyto disciplíny jsou systémem pravdivých propozic¹ o světě. Ve skutečnosti filosofie nikdy není soustavou propozic, a tudíž je zcela odlišná od vědy. Náležité pochopení vztahu mezi filosofií na jedné straně a vědami na straně druhé je – domnívám se – nejlepší způsob, jak pochopit povahu filosofie. Začneme proto zkoumáním tohoto vztahu a jeho historickým vývojem. To nám poskytne nezbytné poznatky k tomu, abychom mohli předpovědět budoucnost filosofie. Protože budoucnost může být určena z minulých a současných zkušeností, je vždy záležitostí historického dohadu. Naše otázky tedy znějí: jak byla chápána povaha filosofie ve srovnání s povahou věd? a dále, jak se toto pochopení v průběhu dějin vyvíjelo?

Ve svých počátcích, jak asi víte, byla filosofie jiným výrazem pro „hledání pravdy“ – byla s vědou totožná. Lidé, kteří hledali pravdu pro ni samotnou, byli nazýváni filosofové a nerozlišovalo se mezi lidmi vědy a filosofové.

K malé změně došlo díky Sokratovi. Mohli bychom říci, že Sokrates pohrdal vědou. Nevěřil všem těm spekulacím o astronomii a struktuře vesmíru, jimž se ranni filosofové oddávali. Byl přesvědčen, že nemůžeme nikdy v těchto záležitostech získat jisté poznání a omezil svá zkoumání na povahu člověka. Nebyl mužem vědy, neměl k ní důvěru, a přece jej všichni uznáváme za největšího filosofa, který kdy žil. Není to nicméně Sokrates, díky němuž vzniklo nepřátelství mezi vědou a filosofií – to vzniklo později. Až jeho následovníci spojovali bez rozpaků studium lidské přirozenosti s vědou o hvězdách a univerzu.

Filosofie zůstala sjednocena s rozličnými vědami do té doby, dokud se od ní tyto vědy postupně neoddělily. Takto se postupně oddělila matematika, astronomie, mechanika a medicína; tím vznikl rozdíl mezi filosofií a vědou. Mohli bychom však říci, že určitý druh jednoty či sounáležitosti mezi vědou a filosofií přetrval téměř do moderních dob, tj. do 19. století. Dokonce ještě dnes se některé katedry teoretické fyziky oficiálně nazývají „katedrami přírodní filosofie“.

¹ Anglický termín *proposition* překládám jako *propozice*. Výraz *propozice* nejspíše odpovídá českému výrok.

Ke skutečnému nepřátelství, doprovázenému určitým pocitem nesnášenlivosti jak ze strany filosofů směrem k vědcům, tak ze strany vědců směrem k filosofům, došlo rovněž v 19. století. Pocit nesnášenlivosti se objevil, když filosofové začali tvrdit, že k objeovávání pravdy mají vznešenější a lepší metodu než vědci, kteří se opírali o metodu pozorování a experimentu. V Německu na počátku 19. stol. byl díky Schellingovi, Fichtemu a Hegelovi živý názor, že vědec kráčí k pravdě všední a velmi zdoluhavou stezkou experimentální metody, která nevyžaduje nic jiného než pouhou mechanickou zručnost. Pro filosofa je však vyhrazena cesta královská, K téže pravdě, kterou se pokoušel objevit vědec, lze prý daleko snadněji dospět tak, že se vydáme zkratkou, která je určena pouze pro filosofického génia. O těchto názorech nicméně nebudu hovořit, lze je totiž, jak se domnívám, považovat za překonané.

Existuje zde však ještě jiný názor: Jeho zastánci se pokouší rozlišit mezi vědou a filosofií tím, že tvrdili, že filosofie se zabývá nejobecnějšími pravdami, které vůbec lze o světě poznat a věda pravdami, které mají specifitější charakter. Dnes se chci zabývat právě tímto názorem na povahu filosofie. Pomůže nám to totiž porozumět dalším úvahám.

Názor, že filosofie je věda, která se zabývá těmi nejobecnějšími pravdami, jež nepatří do oblasti žádné ze speciálních věd, je velmi rozšířený. Naleznete jej téměř v každé učebnici; byl přijat většinou současných filosofických autorů. Je rozšířeno přesvědčení, že jako se např. chemie zabývá pravdivými výroky o chemických sloučeninách a fyzika pravdivými výroky o fyzických událostech, tak se filosofie zabývá nejobecnějšími otázkami, které se týkají povahy hmoty. Podobně jako se dějepis zabývá různými sřetězeními jednotlivých událostí, které určují osud lidského pokolení, tak filosofie (jakožto „filosofie historie“) prý objevuje obecné principy, jimiž se tyto události řídí.

Ten, kdo pojímá filosofií jako vědu, která se zabývá nejobecnějšími pravdami, je přesvědčen, že by nám měla poskytnout univerzální obraz světa, tj. obecný světonázor, v jehož rámci všechny možné pravdy speciálních věd nalézají svá místa a jsou sjednoceny do jednoho velkého obrazu, což je cíl, který speciální vědy samy o sobě nejsou s to dosáhnout. Nejsou totiž dostatečně obecné a zabývají se jednotlivými rysy a částmi velkého celku.

Tento tzv. „synoptický pohled“ na filosofií, jehož zastánci se domnívají, že filosofie je věda, která se liší od speciálních věd pouze mírou obecnosti, vedl, zdá se mi, k hroznému zmatku. Na jedné straně učinil z filosofa vědce. Sídí totiž ve své knihovně, nahlíží do neuvěřitelného množství knih, pracuje u svého stolu a studuje různé názory celé řady filosofů. Máme dojem, že před sebou máme historika, který porovnává různé prameny, či vědce, který se

zabývá nějakým zkoumáním nějaké zvláštní oblasti poznání. Filosof se chová úplně stejně jako vědec a je přesvědčen, že určitým způsobem užívá vědeckou metodu. Od ostatních se liší pouze v míře obecnosti. Považuje proto filosofii za výjimečnější a vznešenější vědu než jsou vědy ostatní, nikoli však od ostatních podstatně odlišnou.

Pokud si v mysli podržíme právě vylíčenou charakteristiku filosofa, zjišťujeme, že existuje zřejmý protiklad výsledků, které byly takto praktikovanou filosofií dosaženy. Mezi vědeckým a filosofickým způsobem práce je naprostá vnější shoda, avšak není nejmenší shody mezi výsledky. Věda se neustále vyvíjí, její výsledky se vzájemně doplňují a získávají obecné uznání. O takovémto procesu však nemůže být ani řeč v oblasti filosofie.

Co si o této situaci máme myslet? Vedla k podivným a mnohdy směšným důsledkům. Když otevřeme učebnici filosofie nebo když nahlédneme do jednoho z velkých děl nějakého současného filosofa, často zjišťujeme, že podstatná část autorovy energie je věnována úkolu zjistit, co vlastně filosofie je. S tímto jevem se nesetkáváme v žádné jiné vědě. Fyzikové ani historikové nemarní čas tím, aby zjišťovali, co je fyzika či historie. Dokonce i ti, kteří souhlasí s názorem, že filosofie je soustavou nejobecnějších pravd, vysvětlují tuto obecnost značně odlišnými způsoby. Nebudu se, pokud jde o tyto vzájemně odlišné definice, zabývat podrobnostmi. Zmíním pouze, že někteří říkají, že filosofie je „věda hodnot“, protože prý nejobecnější problémy, ke kterým všechny naše otázky v posledku vedou, se tím či oním způsobem týkají hodnot. Jiní říkají, že je to epistemologie, tj. teorie poznání, protože podle jejich názoru se teorie poznání zabývá nejobecnějšími principy, na nichž spočívají ostatní méně obecné pravdy. Jeden z důsledků, který z toho pro příznivce právě uvedeného názoru plyne, je, že filosofie je buď částečně nebo úplně metafyzikou. O metafyzice se pak předpokládá, že je to jakási nadstavba vybudovaná a částečně spočívající na budově vědy. Tato nadstavba nicméně ční do nezměrných výšek, které jsou daleko mimo dosah jakékoli vědy či zkušenosti.

Z toho všeho vidíme, že dokonce i ti, kteří souhlasí s vymezením filosofie, jakožto nejobecnější vědy, se nemohou shodnout ohledně jejich podstatných rysů. Tato záležitost jistě může vzbudit úsměv, a za několik set či tisíc let se budou někteří historikové podívat, že diskuse o povaze filosofie byla v naší době brána tak vážně. Musí tu být jistě něco v nepořádku, když diskuse vede k takovému zmatku. Existují nesporné důvody, na jejichž základě je patrné, že „obecnost“ nemůže být užita jako charakteristika, která odlišuje filosofii od speciálních věd. Protože se pokusím dosáhnout pozitivního řešení kratší cestou, nebudu se těmito důvody zabývat.

Když jsem před chvílí hovořil o Sokratovi, poukázal jsem na to, že jeho myšlenky byly v určitém smyslu protikladem přírodních věd; jeho filosofie proto nebyla totožná s vědami a nebyla tudíž nejobecnější vědou. Byla spíše určitým druhem životní moudrosti. Abychom porozuměli Sokratovu zvláštnímu postoji a tím i povaze filosofie, je si na jeho myšlení třeba povšimnout důležitého rysu. Jeho moudrost, která se týká člověka a lidského chování, v podstatě spočívá ve zvláštní metodě, jež je odlišná od metody vědy, a nevede tudíž k žádnému „vědeckému“ závěru.

Každý z vás pravděpodobně četl některý z Platonových dialogů, v němž je Sokrates zobrazen, jak klade a zodpovídá otázky. Jestliže se zamyslete nad tím, čeho bylo dosaženo nebo čeho Sokrates dosáhnout chtěl, zjistíte, že se obvykle nedospělo k určité definitivní pravdě, která by se vyjevila na konci dialogu. Prvotním záměrem celého zkoumání bylo spíše vyjasnit, co bylo míněno, když byly položeny určité otázky, anebo, když byla použita určitá slova. V jednom z Platonových dialogů se Sokrates např. ptá: „Co je to spravedlivost?“ na svoji otázku obdrží různé odpovědi, následně se pak táže, co těmito odpověďmi bylo míněno, proč určité slovo bylo tím či oním způsobem užito. Obvykle poté vyjde najevo, že jeho žákovi nebo protivníkovi není jeho vlastní stanovisko vůbec jasné. Krátce řečeno: Sokratova filosofie spočívá v tom, co můžeme nazvat „zkoumáním významu“. Pokoušel se vyjasnit myšlení analýzou významu našich výrazů a ukázat skutečný smysl našich propozic.

Zde tedy nacházíme konečný protiklad mezi uvedenou filosofickou metodou, která má za cíl objevit význam a metodou věd, jejichž cílem je objevit pravdu. Před tím, než budu pokračovat, dovoluňte mi, abych krátce a jasně řekl, že věda by měla být definována jako *hledání pravdy* a filosofie jako *hledání významu*. Sokrates jednou pro vždy předložil příklad právě filosofické metody. Tuto metodu budu muset nicméně vysvětlit moderním způsobem.

Jestliže cokoli o čemkoli tvrdíme, činíme to tak, že vyslovíme větu, a tato věta zastupuje propozici. Propozice je pravdivá nebo nepravdivá. Avšak před tím, než poznáme nebo se rozhodneme, zda je pravdivá nebo nepravdivá, musíme pochopit, co tato propozice sděluje. Musíme nejprve pochopit význam propozice. Až když pochopíme její význam, jsme s to zjistit, zda je pravdivá nebo nikoli. Tyto dvě záležitosti jsou samozřejmě neoddělitelně spojeny. Nemohu zjistit pravdivost, aniž bych znal význam, a jestliže znám význam propozice, je mi přinejmenším jasné, kde začít při zjišťování její pravdivosti či nepravdivosti. To platí i tehdy, když ji v přítomném okamžiku z nějakých důvodů zjistit nedokážu. Budoucnost filosofie podle mého názoru závisí na rozlišení mezi objevováním smyslu a objevováním pravdy.

Jak však určíme, jaký je smysl propozice či co míníme větou, která je vyřčena, napsána nebo vytištěna? Zpřítomníme si zřejmě nejprve význam jednotlivých slov, jež jsme se naučili používat, a pak se zaměříme na hledání smyslu příslušné propozice. Někdy tímto způsobem postupovat lze, jindy nikoli; druhý případ nejčastěji naneštěstí nastává u domněle „filosofických“ propozic. Jak si ale můžeme být zcela jisti, že skutečně rozumíme tomu, co tvrdíme? Odpověď zní takto: významu propozice rozumíme tehdy, když jsme s to přesně ukázat okolnosti, za nichž je pravdivá (nebo, což je totéž, okolnosti, díky nimž je nepravdivá). Právě popis těchto okolnosti je naprosto jediným způsobem, který může objasnit význam věty. Po jeho objasnění můžeme pokračovat ve zjišťování aktuálních okolnosti ve světě a rozhodnout, zda tyto okolnosti činí naši propozici pravdivou či nepravdivou. Neexistuje přitom podstatný rozdíl mezi určováním pravdivosti či nepravdivosti ve vědě a v běžném životě: Věda se vyvíjí stejným způsobem, jakým se vyvíjí vědění v rámci každodenního života. Metoda verifikace je v podstatě vždy tatáž. Rozdíl je, že fakta, která činí pravdivými vědecké výroky, je obvykle obtížnější pozorovat.

Zdá se být zcela evidentní, že když vědec nebo filosof vyřkne nějakou propozici, musí před tím, než začne zjišťovat její pravdivost, vědět, o čem hovoří. Je však pozoruhodné, že v historii lidského myšlení se častokrát stalo, že se ten či onen badatel pokoušel zjistit, zda je určitá propozice pravdivá či nikoli, a to, aniž by mu byl jasný její význam, aniž by tedy věděl, co je to, co touží zjistit. K tomuto někdy docházelo dokonce i v oblasti vědeckých zkoumání, o čemž v krátkosti pohovořím. (Mám však pokušení říci, že k tomu docházelo téměř vždy v tradiční filosofii.) Jak jsem řekl, má vědec dva úkoly. Musí zjistit pravdivost propozice a musí rovněž zjistit její význam nebo jej musí pro něj zjistit někdo jiný, obvykle je ale schopen jej zjistit sám. Do té míry, do jaké se vědec zabývá skrytým významem, je filosofem. Všichni velcí vědci dali skvělé příklady této filosofické metody. Objevili skutečný význam slov, které byly v počátcích vědy zcela běžně užívány, ale jež dosud nikdo přesně, jasně a s konečnou platností nevysvětlil. Když Newton objevil pojem hmotnosti, byl v tomto okamžiku filosofem. V poslední době je nejznámějším příkladem tohoto druhu Einsteinova analýza významu slova „současnost“, tak jak jej používá fyzika. Neustále se něco děje ve stejný okamžik v New Yorku a v San Francisku. Lidé byli vždy přesvědčeni, že naprosto dokonale chápou, co je takovýmto výrokem míněno. Einstein byl však první, kdo jej skutečně objasnil a odstranil určité nezdůvodněné předpoklady ohledně času, o něž jsme se opírali, aniž by si toho byl kdokoli vědom. Právě toto lze považovat za skutečný filosofický úspěch – objev významu,

jehož bylo dosaženo pomocí logického vyjasnění propozice, Mohl bych uvést více příkladů, domnívám se nicméně, že uvedené dva postačí. Vidíme, že význam a pravda jsou vzájemně spojeny prostřednictvím procesu verifikace; avšak zatímco k významu dospíváme pouhou úvahou o možných poměrech ve světě, pravdivost rozhodujeme skutečným objevováním existence nebo neexistence takových poměrů. Reflexe v prvním případě je filosofickou metodou, jejímž nejjednodušším příkladem je Sokratův dialektický postup.

Z toho, co jsem doposud řekl, by se mohlo zdát, že filosofii by bylo možno definovat jako vědu o významu. Podobně je např. astronomie věda o nebeských tělesech nebo zoologie věda o zvířatech. Filosofie by tak byla vědou právě tak jako jiné vědy, pouze její předmět by byl odlišný – „význam“. Tento názor zastává Susanne K. Langerová ve své vynikající knize „Praxe filosofie“. Autorka zcela jasně vidí, že se filosofie zabývá zkoumáním významu. Současně se však domnívá, že zkoumání významu může konstituovat vědu, může tedy vést k souboru pravdivých propozic. Z toho důvodu je prý přiměřeně nazývat filosofii vědou. Fyzika není nic jiného než systém pravd o fyzikálních tělesech. Astronomie je souborem pravdivých propozic o nebeských tělesech atd.

Filosofie však v tomto případě vědou není. Nemůže existovat věda o významu, protože neexistuje soubor pravdivých propozic o významu. Důvod spočívá v tom, že k odhalení významu věty respektive propozice je třeba jít za propozice. Nelze totiž doufat v to, že vysvětlíme význam propozice pouze uvedením propozice jiné. Když se někoho zeptám „Jaký je význam toho či onoho?“, musí dotyčný odpovědět větou, která se pokouší příslušný význam popsat. Avšak uvedená odpověď, protože není ničím jiným než opět propozicí, nemůže být definitivní. Mohl bych se jistě dále ptát „A co myslíš tímto?“. Mohli bychom pokračovat v definování toho, co bylo míněno užitím jiných slov, a tak opakovat příslušnou myšlenku znovu a znovu užitím nových vět. Mohu vždy znovu položit otázku „Jaký je ale význam této nové propozice?“ Je patrné, že tento druh zkoumání by nikdy neskončil. Jestliže tedy neexistuje jiný způsob, jak objasnit význam než řadou propozic, pak význam nemůže být nikdy objasněn.

Vše okamžitě pochopíte, když uvedu příklad. Kdykoli se setkáte s obtížným slovem, jehož význam byste rádi znali, sáhnete po příslušné encyklopedii.² Definice slova je zde vyjádřena pomocí rozličných jiných terminů. Jestliže se stane, že neznáte ani tyto termíny, pak si vyhledáte i tyto termíny. Tento postup nicméně nemůžeme opakovat do nekonečna. V posledku totiž

² Autor hovoří o „Encyclopaedia Britannica“. (pozn. překladatele)

dospějeme k velmi jednoduchým terminům, pro něž v encyklopedii nenalezneme žádné vysvětlení. Co jsou tyto termíny zač? Jsou to termíny, které nemohou být dále definovány. Jistě připustíte, že takové termíny existují. Mohli byste mě např. požádat, abych vysvětlil, co myslím žlutou, když říkám, že lampa má žluté stínítko – a já bych to nemohl učinit. Mohl bych vám ukázat nějakou barvu a říci, že toto je žlutá. Nebyl bych však ani v nejmenším s to vám to vysvětlit pomocí vět či slov. Kdybyste žlutou nikdy neviděli, a já bych neměl příležitost vám žlutou barvu ukázat, bylo by pro mne naprosto neuskutečnitelné vám objasnit, co jsem měl na mysli, když jsem ono slovo vyřkl. Je tudíž samozřejmé, že slepec nikdy neporozumí tomu, co naše slovo zastupuje.

Každá z našich definic musí skončit ukázáním, tedy nějakou činností. Právě jako mohu dospět k významu slova, které označuje barvu tak, že na tuto barvu ukáži, existují i slova, k jejichž významu dospíváme pomocí duševní činnosti. Je nemožné definovat barvu – na barvu je třeba ukázat. Je třeba určitě reflexe, abychom pochopili užití příslušných slov. Musíme uvažovat o způsobu, jímž se tato slova učíme a existuje rovněž celá řada úvah, které nám objasňují, co míníme různými propozicemi. Vzpomeňme si např. na termín „současnost“ událostí, ke kterým došlo na různých místech. Abychom opravdu zjistili, co je tímto termínem míněno, je třeba, tak jak to učinil Einstein, analyzovat příslušnou propozici a zkoumat, jak je současnost událostí, ke kterým došlo na různých místech, vymezena; je třeba poukázat k určitým experimentům a pozorováním. Tyto úvahy by měly vést k závěru, že filosofické aktivity nemohou nikdy být nahrazeny a vyjádřeny souborem propozic. Objevování významu je v posledku vždy určitá činnost, nějaká bezprostřední procedura, jejímž příkladem může být ukázání žluté; význam nemůže být dán v rámci propozice. Filosofie, jakožto „zkoumání významu“, proto nemůže spočívat v propozicích, nemůže tedy být vědou. V důsledku toho není zkoumání významu ničím jiným, než určitým druhem mentální aktivity.

Náš závěr zní: Filosofie byla nesprávně pochopena, když se lidé domnívali, že její výsledky lze vyjádřit v propozicích. Nemůže existovat systém filosofie jakožto soustava propozic, které vyjadřují odpovědi na „filosofické“ otázky. Neexistují žádné specificky „filosofické“ pravdy, v nichž by bylo obsaženo řešení specifických „filosofických“ problémů. Úkolem filosofie je hledání významu *všech* problémů a jejich řešení. Filosofie je definována jako *činnost*, díky níž *nalézáme význam*.

Filosofie je činnost, nikoli věda. Avšak tuto činnost zcela samozřejmě provádíme v každé jednotlivé vědě. Před tím, než vědci mohou objevit

pravdivost či nepravdivost propozice, musí nejprve uchopit její význam. Někdy jsou totiž v průběhu své práce překvapeni rozporuplnými výsledky, k nimž dospěli právě díky tomu, že užívali slova, která neměla zcela jasný význam. Po tomto zjištění se musí zaměřit na filosofickou aktivitu vyjasnění významu. Ve zkoumání pravdivosti tak nemohou pokračovat, aniž by zkoumání významu bylo úspěšné. Díky této skutečnosti je filosofie pro vědu nadmíru důležitým činitelem a zaslouží si, aby byla označována jako „královna věd“.

Královna věd sama vědou není. Je to činnost, kterou potřebují všichni vědci, a prostupuje všemi jejich aktivitami. Nicméně všechny skutečné problémy jsou problémy vědecké; neexistují jiné problémy.

Co však bylo předmětem oněch velkých otázek, na něž bylo po mnoho století pohlíženo – nebo spíše k nimž bylo vzhlíženo – jako k specificky „filosofickým problémům“. Zde musíme rozlišit dva případy. V prvé řadě existuje celá řada otázek, které jako otázky vypadají, protože jsou formulovány při respektování gramatických pravidel. Tyto otázky však nejsou skutečnými otázkami, protože lze snadno ukázat, že slova, tak jak jsou uspořádána, nedávají logický smysl.

Kdybych se např. zeptal: „Je modrá identičtější než hudba?“, pak je na první pohled patrné, že tato věta, i když v ní nejsou porušena pravidla běžné gramatiky, nemá význam. Tato věta není otázkou, ale pouhou řadou slov. Pečlivá analýza ukazuje, že totéž lze říci o většině tzv. filosofických problémů. Vypadají jako otázky a je velice obtížné odhalit jejich nesmyslnost. Logická analýza nicméně ukazuje, že nejsou ničím jiným než určitým zmařeným užitím slov. Po takovémto zjištění však otázka sama mizí, a naši filosofickou mysl nemusí dále již nic znepokojovat. Víme, že tam, kde neexistují žádné otázky, nemohou existovat ani žádné odpovědi – problém již dále neexistuje.

Za druhé existují určité „filosofické“ problémy, o nichž se ukáže, že jsou skutečnými otázkami. Pomocí patřičné analýzy však lze ukázat, že tyto otázky můžeme zodpovědět metodou vědy, ačkoli nemusíme být s touto metodou z čistě technických důvodů v přítomnosti aplikovat. Můžeme při nejmenším říci, co by mělo být vykonáno, abychom naši otázku zodpověděli, ačkoli to pomocí prostředků, které máme v současnosti k dispozici, učinit nelze. Jinými slovy: Problémy tohoto druhu nemají specificky „filosofický“ charakter, ale jsou jednoduše otázkami vědy. Jestliže ne v praxi, pak alespoň v principu jsou vždy zodpověditelné a odpověď může být podána pouze na základě vědeckého bádání.

Tudíž osud všech „filosofických problémů“ je tento: Některé se vytrati díky tomu, že ukážeme, že jsou důsledkem chyb a nesprávného pochopení jazyka, o dalších se zjistí, že jsou zamaskovanými otázkami vědy. Domnívám se, že tyto postřehy ukazují celou další budoucnost filosofie.

Některí velcí filosofové, přestože ještě nevyjádřili svoje myšlenky dostatečně přesně, poměrně jasně pochopili podstatu filosofického myšlení. Např. Kant při svých přednáškách říkával, že filosofie nemůže být vyučována. Jestliže by však podobně jako astronomie či geologie byla vědou, proč by neměla být vyučována? Mělo by jí přece být možné vyučovat. Když Kant tvrdil „jediná věc, kterou mohu učit je filosofovat“, jistě měl podezření, že filosofie není vědou. Když tedy v uvedeném kontextu použil sloveso a odmítnul podstatné jméno, naznačil zcela jasně, i když téměř bez zjevného úmyslu, že povaha filosofie spočívá v činnosti. Tento postoj do jisté míry odporuje jeho spisům, v nichž se pokouší vystavět filosofii na způsob vědeckého systému.

Podobný příklad nalezneme u Leibnize. Když v Berlíně zakládal Pruskou akademii věd a naznačil její organizační strukturu, přidělil určité místo každé vědě, filosofii však ponechal stranou. V systému věd Leibniz nepřidělil filosofii žádné místo, protože si zřejmě uvědomil, že se v ní nejedná o zkoumání pravdy určitého druhu, ale o činnost, která musí prostupovat každým hledáním pravdy.

Názor, který hájím, byl v současné době nejjasněji vyjádřen Ludwigem Wittgensteinem; svoje pojetí vyjadřuje v těchto větách: „Předmět filosofie je logické vyjasnění myšlenek. Filosofie není teorie ale činnost. Výsledkem filosofie není určitý počet filosofických propozic, ale objasnění propozic.“ Toto je přesně názor, který jsem se zde pokoušel vysvětlit.

Můžeme nyní pochopit, proč byla filosofie v historii považována za velmi obecnou vědu: důvodem tohoto nesprávného porozumění je fakt, že významy propozic jsou, protože formují základ veškerého diskursu, něco velmi obecného. Můžeme rovněž porozumět tomu, proč byla v dávných dobách filosofie a věda identická: bylo to tak proto, že pojmy, které se tehdy k popisu světa používaly, byly velice vágní. Úloha vědy byla tak určena tím, že neexistovaly jasné pojmy. Pojmy musely být v pomalém vývoji teprve objasněny. Největší úsilí vědeckého zkoumání se muselo obrátit právě k tomuto objasňování, tj. muselo být filosofické – nemohlo se rozlišovat mezi vědou a filosofii.

V současnosti rovněž nalézáme skutečnosti, které dokazují pravdivost našich výroků. V naší době jsou určité specifické oblasti, jako etika a estetika, nazývány „filosofickými“ a předpokládá se, že jsou částmi filosofie. Avšak filosofie jakožto aktivita vytváří jednotu, která nemůže být rozdělena do částí

či nezávislých disciplín. Proč potom o těchto oblastech hovoříme jako o filosofii? Důvodem je, že jsou v počátcích vědeckého vývoje; domnívám se, že v jisté míře totéž platí i o psychologii. V budoucnosti se však samozřejmě stanou součástí velkého systému věd.

Doufám, že v budoucnosti filosofové pochopí, že je nemožné, aby přijali metody vědců, a to třeba jen co do vnější podoby. Jestliže knihy o filosofii budu posuzovat z opravdu přísného hlediska, pak jsou, musím se přiznat, ve své většině směšné. Protože se zdá, že používají vědeckého jazyka, působí všechny přísně vědecky. Při hledání významu však nemůžeme postupovat stejným způsobem jako při hledání pravdy. Tento vyjde mnohem jasněji najevo v budoucnosti. Schopenhauer (ačkoli jeho vlastní myšlení považují za značně nedokonalé) má kus pravdy v tom, když popisuje rozdíl mezi skutečným filosofem a akademickým učencem, který považuje filosofii za předmět vědeckého bádání. Schopenhauer projevil zdravý instinkt, když s pohrdáním hovořil o „profesorské filosofii profesorů filosofie“. Podle jeho názoru bychom se prý vůbec neměli pokoušet učit filosofii, ale pouze její historii a logiku; a ve prospěch tohoto názoru lze říci opravdu hodně.

Doufám, že jste mi nerozuměli tak, jako bych obhajoval pro současnost charakteristické oddělení vědecké a filosofické práce. Naopak, ve většině případů budou filosofové budoucnosti muset být i vědci, protože bude nezbytné, aby pracovali na určitých tematických oblastech vědy. Budou především v jejich základech nacházet případy zmateného či vágního významu. Nicméně objasnění významu bude přirozeně rovněž třeba u velkého množství otázek, které se týkají našeho běžného života. Někteří myslitelé, a to právě snad ti nejtalentovanější, mohou být v této praktické oblasti obzvláště nadáni. V takovémto případě filosof nemusí být vědcem, ale na každý pád musí být člověkem hlubokého porozumění.

Jsem přesvědčen, že náš pohled na povahu filosofie budou všichni v budoucnosti akceptovat, a důsledkem toho se ji již nikdo nebude pokoušet vyučovat jako systém. Budeme vyučovat speciální vědy a jejich historii v duchu skutečné filosofie, v duchu touhy po průzračnosti, a tak vypěstujeme skutečného filosofického ducha budoucích generací. Toto je vše, co lze činit, nicméně i to je velkým krokem v duchovním rozvoji člověka.

Z angličtiny přeložil Prokop Soušedík